

VILÁG
IRODALMI
LEXIKON

Akadémiai Kiadó

Taa-tz

TAGOL

mellé rendelték sorjáztatása megnyugvást és méltóságot. Csak *Petőfi A XIX. század költői c. versének* ezt a szakaszát hasonlítjuk össze:

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak nertalanul
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk.
Mert itt van már a Kánaán!

ezzel a másik versszakkal:

És addig! addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell. —
Tákn az élet, munkánkért,
Nem fog fizetni szemével,
De a halál majd szemünket
Szelid esőkkkel zárja le,
S virágköttel, selyempárnán
Boosát le a föld mélyibe.

○ (→mondatszerkezet, mondatlan)

Deme László

tagolatlan mondat: →mondat

tagoló vers: valószínűleg a finnugor népek közös ritmusfajtája. Egyelőre csak a magyar nyelvben vannak törvényei tisztázva nagy vonalakban. Alapja a →szólá-mokra tagolódo nyelv mélyen lefolyó →kijegyzítődés, vagyis az a sajátos nyelviüknek, hogy hosszabb egységeit gyorsítja, a rövidebbeket pedig elnyújtja, a négy szótagnál hosszabbakat pedig az elején siettet, a végén lelassítja, s ezáltal két egyenlőnek érzett részre tagolja. Ez tehát időbeli tényező. Ellentétben az ógermán típusú hangsúlyos verseléssel, ahol egy kiemelt és egy elhanyagolt rész alkot egységet, s a kiemeltnek időértéke kerül döntően tudatunkba, itt egy egész értelmi egység időbeli lefolyásának szabályossága kelt ritmusérzést: a beszéd iramának változásai a szólamokban s az ebből adódó arányok. Pl.:

2 | 5
Szemem | künyüel | árad.

3 | 4
Én junham | buol | árad.

3 | 3
Te vérid | hullottya

3 | 4
Én junham | ollettya.

(Ómagyar Mária-siralom)

3 | 2 | 3 | 2
Mikoron | méglén | gyermeked | volnál,

3 | 4 | 4 | 2
Kihona | Béla kerály | jó Magyaror- | szágra...

3 | 2 | 4 | 2
Tekénte- | tedben | mendeneknél | kedvesh

(Ének Szent Lászlóról)

4 | 2 | 4 | 2
Adj pennának | erőt, | úgy irhassak, | mint volt

3 | 2 | 4 | 3
Arról, ki | fiad | szent nevéjért | bátran halt

3 | 3 | 4 | 2
Megvetvén | világot, | kibem sok ja- | va volt:

3 | 3 | 3 | 3
Kiért él | szent lelke, | ha teste | meg is halt.

(Zrínyi M.: Szigeti Vesszedelm, I. ének)

A példákban különböző hosszúságú tagok váltakoznak, amelyeket lassítva-szaporázva, nagyjából egyenlő idő alatt mondunk ki, ill. hasonlónak érzünk és ezért legalábbis egyensúlyban vannak egymással. Általában 2–4 szótagból állanak, kivételesen 5 szótagost is láthattunk, sőt egy szótagos is előfordul sor vagy felsor végén:

3 | 2 | 4 | 1
Szent kirá- | lyok közt | drágalátas | gyönygy...

3 | 1 | 3 | 2
Fénylik mint | nap, | salyog mint | arany

(Ének Szent Lászlóról)

A tagot néha egyetlen szó alkotja, máskor szorosan összetartozó szavak:

Kegyűggyetük | fionnok,
Ne légy kegyűlm | mogonnak.

(Ómagyar Mária-siralom)

A második sor első tagjában alany és állítmány együtt van, s a részeshatározó válik külön; legelső példánkban viszont az alany vált el a határozós állítmánytól: „Szemem | künyüel | árad”. Vagyis nem állandó mondatnapi kapcsolatok szabják meg, mi válik zét és mi marad együtt, hanem a szavaknak környezetükben elfoglalt viszonylagos helyzete: hogy mivel tartozik össze inkább. Ezenkívül a szavak és szólamok hosszúsága is meghatározza ritmikus tagolódásukat. 4 szótag az a felső határ, ameddig egy szó vagy szólam egy tagban maradhat, ha szünet vagy a mondat erős értelmi tagolása nem kívánja különválasztását („Kegyűggyetük”, „Ne légy kegyűlm”). 5 szótagos egységek már szétválnak (néhány kivételes esettől eltekint-

ve, amikor nagyon élesen különválnak a sor többi részétől):

3 | 2 | 3 | 2
Magyaror- | szágnak | ódes ol- | talma

(Ének Szent Lászlóról)

Még élesebben tagolódnak kétfélcé a 6-7 szótagosak:

4 | 3
Nagy a legény- | de nagyobb

4 | 2
Boldogtalan- | sága.

(Petőfi S.: Megy a juhász számarón)

4 | 3
Loptam lovat, | lopok is,

4 | 3
Ha felakasz- | tanak is.

(Népdal)

Hosszabb szavak és szólamok már több részre tagolódnak, vagy nem érzetnek ritmust. A kettőbe tagolódás mindig csak a jelzett arányokban lehetséges, sosem fordítva, vagy túlozva. Tehát „boldogtalansága” nem alkothat két ütemet 2+4, 3+3 arányban, de 5+1-ben sem:

2 | 4 | 3 | 3
„boldog- | talansága”, „boldogta- | lansága”,

5 | 1
„boldogtalansá- | ga”

egyaránt ritmustalan.

3 | 4
A hetes ugyanígy: „Ha fela- | kasztanak is”,

2 | 5 | 5
„Ha fel- | akasztanak is”, „Ha felakaszta- |

2
nak is”. Tehát csak fogyó aszimmetrikus arányban lehet, s csak a két egymáshoz legközelebb álló mennyiség: 3+2, 4+2, 4+3 arányában. Ez teljesen megmagyarázható a kiegyenlítő törvényeivel: a hosszú szavak-szólamok elejét siettetjük, végét lassítjuk, egyenlőség tehát akkor áll elő, ha a gyorsabb rész hosszabb — vagyis az eleje —, a lassúbb rövidebb, tehát a vége. És csak négy szótagnyi hosszúságon felül válik ez a különbség érzékelhetővé: öt szótagnál még elmosódottan és kivételekkel, azontúl élesen és kivétel nélkül. ○ Leggyakoribb sorfajta a két, három és négy

tagból álló. Régi verseinkben a tagok száma is változhatott. A *Mária-siralom* pl. három taggal kezdődik, azután hosszú ideig kéttagú, majd 43. sora egytagú:

Volék | síroim | tudotlon,
Síroimol | sepedik...
Fugva, | hastuzva
Ükleve, | kerve
Ülöd.

A *Königsbergi Töredék* egyes részeiben hármas tagolódás tapasztalható. Az *Ének Szent Lászlóról*, *Zrínyi* eposza négytagú. ○ Az a kevés, amit néhány finnugor rokonnép verseléséről tudunk, arra mutat, hogy ott is a szólamyszerű tagolódás a ritmus alapja (mordvinoknál, obiugoroknál), és a fokozatos szabályozódás náluk is olyan fejlődési szakaszokat és verstípusokat alakított ki, mint nálunk. E téren azonban még csak az első tapogatózásoknál tartunk. ○ Az újabb magyar népdalban és népdalszerű versben nemcsak a tagok száma ismétlődik szabályszerűen, hanem az azonos szótag-számú tagok meghatározott sorrendben is követik egymást:

4 | 3 | 3
Szegény vagyok, | szegénynek | születtem.

4 | 3 | 3
A rózsámot | igazán | szerettem.

(Népdal)

4 | 3
Megy a juhász | számarón,

4 | 2
Földgér a | lába.

4 | 3
Nagy a legény- | de nagyobb

4 | 2
Boldogtalan- | sága.

(Petőfi S.: Megy a juhász számarón)

Az állandóan ismétlődő azonos mennyiség sokkal feszesebb időegyenlőséget érzetnek, hasonlóan a zenei ütemekéhez, ezért az ilyen versben tag helyett inkább → *ütemnek* nevezzük az alapegységet. ○ A tagoló vers fogalma és magyarázata fokozatosan tisztázódott *Gábor L.*, *Németh L.* és *Vargyas L.* munkája nyomán. *Gábor* még a szóhangsúlyból vezette le, *Horváth J.* pedig tagadta létezését, és a magyar verset *Négyes* nyomán besorolta a hangsúlyos versek közé. Szerinte a → *hangsúly* hozza létre az ütemet. Ez az elmélet nem tudja megmagyarázni a szóátvágásból keletkező üte-

TAGOL

met, ahol kétségtelenül nincs hangsúly, sem az olyanokat, ahol a hangsúly nem az ütem elején van, hanem a belsejében. Pl.:

Megvetvén | világot, || kibén sők ja- | va volt

(Zrínyi M.: Szigeti Veszedelem)

Horváth J. szerint ilyenkor a tudatunkban élő formai előkép tétet hangsúlyt az ütemélre a nyelv helyett, s ez az előkép zenci örökségünk. Eltekintve attól, hogy a fenti példában nem is teszünk hangsúlyt a „kiben” szóra, nem tehet a versforma emléke ritmussal nem ritmusos szövegrészeket, mert akkor csak utalnunk kellene a versformára, s minden szöveg a kívánt ritmust adná; de a költőknek olyan verssorai is ellene mondanak, amelyek nem tudják éreztetni a képlet által követelt ritmust (→ *sorozatosság*). A tagoló vers magyarázata szerint a hangsúly bizonyos esetekben együtt járó jelenség: a szólam elején mindig jelen van, s ezért igen sok ütemkezdet hangsúlyos is; de jelentős számú ütem hangsúlytalan, mindaz, ami átvágott szó és szólam második feléből keletkezik. Márpedig ha akkor is létrejön ütem, amikor nincs hangsúly, akkor ott sem a hangsúly hozza létre, ahol jelen van, hanem a szólamtagolódás és a benne lefolyó kiegyenlítődség. Viszont annál élénkebb a ritmus, mennél ritkábban kerülnek az ütem vagy tag elejére szólamközi, hangsúlytalan beszédelemek — névelők, kötőszók —, mert ezek után mindig valami hangemelkedés, újakezdés érezhető. Minden hangsúlytalanul kezdődő szólamban van egy hangsúly is, és a legtöbb ilyen hozzátartozik egy hangsúlyosan induló taghoz, ennyiben rokona a tagoló vers a hangsúlyos verseknek. A fő különbség abban van, hogy az igazi hangsúlyos verselésben a hangsúlynak ritmusszabályozó szerepe van, a tagolóban pedig nincs. ○ *Irod.*: Munkácsi B.: Vogul népköltési gyűjtemény (I, XLIX—LVII) (1892); Gábor I.: A magyar ősi ritmus (1908); uő: A magyar ritmika válaszfűjtje (1934); Németh L.: Magyar ritmus (1940); W. Steinitz: Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen (2. köt., 1941); Lotz J.: Notes on Structural Analysis in Metrics (Hel, 1942); Vargyas L.: A magyar vers ritmusa (1952); R. Austerlitz: Öb-Ugric Metrics (1958); Gáldi L.: A finnugor népi verselés tipológiai áttekintése (It, 1960, 3—4.); uő: Ismerjük meg a versformákat (1961); Németh L.: A kísérletező ember (1963); Vargyas L.: *Magyar vers — magyar nyelv* (1966). *Vargyas Lajos*

○ A tagoló vers terminust Németh L. vezette be a régi, ingadozó szótagszámú sorok

kat tartalmazó magyar költeményeket (valamint saját költői próbálkozásait) magyarázó elméletként. Elgondolása szerint a tag a természetes értelmi mondatfelépítés által képzett szövegegységek tömörebb, arányosabb formája. Mínt hogy a magyarban a szavak első szótagja hangsúlyos, így a tagok eleje többnyire nyomatókat kap, de ez szerinte nem lényeges, mert a tagok szótaghosszúsága eltérő, így tehát nem a hangsúlyok szabályos visszatérése teszi ritmikussá a szöveget. Diszitheti a tagoló verset rím és alliteráció is, de ez sem törvényszerű. E tagoló vers Németh L. szerint legújabb verselésünkben is újjáéled, lényegileg különbözik viszont a 19. sz.-i magyar „ütemelő, nemzeti versformától”, mert „az ütem olyan tag, melyben a szótagszám eleve meghatározott, a hangsúly pedig rím és alliteráció is, de ez sem törvényszerű. E tagoló vers Németh L. szerint legújabb verselésünkben is újjáéled, lényegileg különbözik viszont a 19. sz.-i magyar „ütemelő, nemzeti versformától”, mert „az ütem olyan tag, melyben a szótagszám eleve meghatározott, a hangsúly pedig rím és alliteráció is, de ez sem törvényszerű. E tagoló vers fogalma gyakran igen távol kerül e forrásoktól: Gáldi L.-nál és Kövendi D.-nél egyfajta ingadozó szótagszámú hangsúlyos verssel azonosul. ○ A tagoló vers koncepcióját hevesen vitatta már Horváth J. is, Szerdahelyi I. pedig azt a felfogást képviseli, mely szerint ez az ingadozó szótagszámú korpézés nem valamiféle sajátosan magyar versforma, hanem a világ minden táján megtalálható → *énekvers*, amely kategóriáiban különbözik a → *sorozatosság* kritériumaihoz igazodó, a szó szoros értelmében felfogott → *vers*től. ○ (→ *ütemhangsúlyos verselés*) ○ *Irod.*: Vargyas L.: A magyar vers ritmusa c. könyvének megvitatása (MTA II. OK, 1953); Oltványi Á.: Vargyas Lajos: A magyar vers ritmusa (It, 1954); Horváth J.: Vitás verstani kérdések (1955); Szepes Erika—Szerdahelyi I.: Verstan (1981); Szerdahelyi I.: Fortuna szeke-rén (1987). *Szepes Erika*

tagoló mondat: → *mondat*

Tagore [tagór] Dvidzséndranáth; D. Thákur; (1840—1926); bengáli (India) költő. Rabindranath Tagore bátyja. Sokoldalú egyéniség volt; a költészetet és az irodalomelméletet kívül a festészet, a zene, a filozófia és a matematika érdekelte. Fő műve a *Szavnapraján* ('Álombeli utazás', 1875, átdolg. kiad., 1914) c. allegorikus költemény; a költő Fantázia tündér hintóján Ész király birodalmába utazik. Örömvárosban Szenvedély táncosnő iránti érdeklődése felébreszti Fantázia tündér féltékeny-